Bakk Lukács: Ferenczy István
CSOMAFAY FERENC felvétele

Csodák a színpadon

Az Énekes madarat — köztudomás szerint — meglehetősen különböző, gyakran a lehetőségek szélsőséges pólusait képviselő felfogásokban láthattuk a színpadon. 1968-ban csaknem egyszerre elevenedett meg az eredeti szerzői elképzelésekhez közelálló, de a „csodás" elemeket meglehetős óvatossággal kezelő „hagyományosabb" felfogásban (Sepsiszentgyörgy) és a „csodás" elemeket „demitizáló", a szimbólumokat megfejtő „nem hagyományos" előadásban (Kolozsvár). Az utóbbiból kiolvasható értelmezés és megelevenítés csaknem egyhangú helytelenítésre talált. Nem mintha nem értettünk volna egyet a csodák, felfújt jelenségek, törekvések, személyek reális arányainak, valóságos vonásainak érzékeltetésével, sőt gúnyoros ábrázolásával is, hanem mert legtöbben ezt az ábrázolásmódot nem tartottuk mindenre és mindenkire kiterjeszthetőnek. Nem gondoltuk és ma sem gondoljuk, hogy a „demitizálás" nevében a nem túl gyakori lelkesítő példákról, a szép emberi vonásokról is feltétlenül ki kellene derítenünk: bizony ezek kivétel nélkül kozmetikai ügyeskedések produktumai; nem hittük, és ma még kevésbé hisszük, hogy a szimbólumokat hétköznapi nyelvre (majdhogynem aszfalt- vagy konyhanyelvre) kellene lefordítanunk. Az addig látott Tamási-előadások tapasztalatait összegezve egy általánosabb jellegű fenntartást megfogalmaztam. Úgy véltem, hogy a prózaíró Tamásihoz hasonlóan a drámaköltő is elsősorban a nyelv és kedély nagy varázslója, épp ezért nála a színpad nem vagy nem egészen életek, hitek és sorsok mérkőzésének színhelye. Nem azért van ez így — mondtam —, mert nem sikerül azzá tennie, hanem mert nem is törekszik rá.

Azt hiszem: a színművészet általános fejlődésén kívül, illetve a fejlődés szerves részeként az eddigi bemutatók körül kialakult kritikai hullámverésnek is része volt abban, hogy a mű valóban nem hagyományos erényei a marosvásárhelyi Énekes madár-előadásában teljes fénnyel felragyoghattak.

Minden Énekes madár-előadásnak kulcskérdése, hogy biztosítani tudja-e a színpadon kibomló események és a szemünk láttára körvonalazódó jellemek népmesei tisztaságát és szimbolikus összetettségét, érzékeltetni tudja-e a Tamásinál nagyjából együvé tartozó fiatalság, szépség, jóság, valamint a vénség, gonoszság, körmönfontság képviselőinek összecsapásában a feszültséget és az erőegyensúlyt. Más szavakkal: a lírai és az ironikus-groteszk elemek egyensúlyát és feszültségét. A feladat — őszintén meg kell mondani — nem is olyan egyszerű, mert a lírai hősöket sok-sok nagy elődhöz hasonlóan Tamási sem tudja annyi színnel, vonással ábrázolni, mint a bajkeverőket. Annak ellenére nem, hogy ő maga alapvetően lírai alkat. Magdó és Móka megsegítése érdekében szerzőnk így hát a csodás elemekhez folyamodik: a fiatal lány megszépül, amikor lenyeli a második madártojást, nehogy gonosz nénje irigységében az elsőhöz hasonlóan azt is eltörje, a ház fala, amely a vaskosabb vénlányok próbálkozásakor rendületlenül állt, elmozdul, amikor a kis liliomszál nekifeszül, a diófa megnyúlik, amikor a Móka életére törő Bakk Lukács és Préda Máté le akarja szedni a legénykét a magasból. A csodás elemek a jellemábrázolást egy más szférába, a metafora és a szimbólum világába röpítik, s épp ezzel hozzák létre az egyensúlyt a játék kevesebb és a több színnel, vonással ábrázolt figurái között. A hanghatás és a különleges világítási effektus, mely a marosvásárhelyi előadáson a tojás hirtelen lenyelését követte, az átváltozás, az átszellemülés érzését keltette, a szemünk láttára elmozduló fal, amelyet Magdó alakítója (Bálint Márta) nem azon a sarkon mozdított ki helyéből, ahol nénjei próbálkoztak különleges titok ismeretéről tanúskodott, s a gépi segédlettel magasba emelkedő fa látványa nemcsak ügyes megoldásként, de a jóért való drukkolást s az igazságérzetet is megemelő momentumként hatott. Nem váltott ki semmilyen okkult sejtést, nem érzékeltette földöntúli csodás erők jelenlétét. A lírai hősök világát kiteljesítő színházi „csodának" voltunk tanúi.

A másik arcvonalon, az ironikus-groteszk erők frontszakaszán a vezéri szerepet nemcsak a szöveg terjedelme, hanem az alakítás színvonala miatt is, a Bakk Lukácsot húsz év leforgása alatt harmadszor megelevenítő Ferenczy István töltötte be. Hogy teljesítményét méltóképpen értékelhessük, el kell mondanom: Tóth Tamás szintén emlékezeteset nyújtott a másik vénlegény, a pálinkás üveg után mohón kapkodó, kissé ügyefogyott Préda Máté szerepében, és Székely M. Éva, főként pedig Mózes Erzsébet is jól komédiázott a pártában senyvedő, szereleméhes Gondos Regina és Eszter megtestesítőjeként. Ferenczy Istvánnak azonban az sikerült, ami a Bakk Lukács általam látott megelevenítői közül egyiknek sem (előző alakításai alkalmával neki sem): a sok mókázást, viccelődést, tréfás kiszólást, kópés fordulatot, csúfondáros ugratást, a szerelmi vágyakozást s a várva várt jutalom reményében fellobbanó végső elszántságot, az emberáldozatot követelő elhatározást sikerült markáns vonásokkal felvázolt egységes jellem szervesen összetartozó megnyilatkozásaként ábrázolnia.

A Magdóhoz fűződő érzelmeket, melyeket a romantikus végletesség nevében többnyire karikírozó módon ábrázoltak, Ferenczy merte őszinte vonzódásként, egy próbálkozásokkal és baklövésekkel tarkított élet utolsó fellángolásaként, a kézügyben lévő kényelmes megoldásnál különb, de talán elérhetetlen lehetőségként bemutatni. Ferenczy alakításában nem a groteszk elemek, hanem az ironikus színekben villódzó érzelmek és gondolatok kerültek túlsúlyba. Amikor Esztert ugratta, szavában együtt érzékeltük a józan belátást, mely azt diktálja, hogy annyi évi udvarlás után végre vigye már dűlőre a dolgot, meg a képzeletbeli szebb és jobb kilátások nyomán eluralkodó józanságát mindegyre elárulló bizonytalanságot is, no meg a vénlány mohóságának láttán felülkerekedő csúfolkodhatnékot. Mindezek együtt hatottak, s úgy éreztük, mintha az együttes hatás eredményeként ott helyben született volna meg a szellemes fordulat, a telibe találó replika. Főként a Ferenczy alakítása késztetett annak a belátására, hogy az Énekes madár párbeszédei nem is annyira s nem is mindig lengenek ki olyan nagy ívben, mint ahogy eddig tűnt. Bár az általános értékelésben a drámaköltői erények sorrendjén nincs miért változtatnunk, Tamási játékait lehet és kell is úgy értelmeznünk, hogy bemutatásuk életek, hitek, sorsok mérkőzését vagy legalábbis mérkőzésének egy-egy szakaszát jelentse a színpadon.

Hogy a koncepció kidolgozásában, a szereplők átlagon felüli teljesítményében, sőt helyenkénti remeklésében jelentős, sőt elhatározó része volt a rendező Tompa Miklósnak, a művészet érdemes mesterének — az bizonyos. Ez az Énekes madár — nézetem szerint — egyben fontos állomást jelent a mikrorealizmus végleges meghaladásában s a líraiság és a drámaiság fele egyaránt nyitott újfajta színpadi realizmus kidolgozásában.

PALL ÁRPÁD

A Marosvásárhelyi Nemzeti Színház magyar tagozatának országos turnéin az Énekes madár előadása hatalmas sikert aratott. Ezért tartottuk fontosnak visszatérni rá. — **A szerk.**